

З.В. Ромовська,
доктор юридичних наук, професор
(Академія адвокатури України)

Я син народу, що вгору йде

(До 150-річчя від дня народження
Івана Франка)

Ювілей Івана Франка в незалежній Україні, задля якої він так тяжко і так натхненно працював, пройшов доволі тихо, наче він, титан мислі, так і не перетнув кордон Західної України, наче працював він лише для галичан, а не задля майбутнього усієї української нації.

У цьому році минуло і 90 років від дня смерті Івана Франка, а багато з його творів так і не дійшли ще до широкого читача, не стали зброєю у його руках для виборювання своїх “горожанських”, тобто громадянських прав.

Творчість Івана Франка, а вона могла б вміститися у понад 100 томів, — це безцінний дар, який він залишив як духовний скарб не лише українцям.

“Книги — морська глибина. Хто в ню пірнув аж до дна, той, хоч і труду мав досить, дивнії перла виносить”. Ці слова Івана Франка стосуються і книг, написаних ним.

Ювілей Івана Франка заставив ще раз перечитати давно прочитане та дотягнутися до тих його творів, читання яких з різних причин, що їх зараз не можемо вважати надто серйозними, відкладалося з року в рік. Мені, щоправда, не вдалося пірнути аж до дна Франкової творчості, бо це неможливо. Але й та глибина, дістатися до якої вистачило у мене фізичних на духовних сил, дозволила схопити у жмені велику кількість перлів. В одних — подається давня всесвітня історія, в

других — історія українського народу, в третіх — політологічний аналіз подій, що відбувалися у другій половині XIX ст. та на початку XX ст., в четвертих — філософські роздуми, в п'ятих — характеризуються відомі історичні постаті., в інших — численні поради, які дає нам Іван Франко.

Спершу я мала намір поділитися з читачами своїми душевними переживаннями з приводу того великого духовного капіталу, котрого ми так і не змогли належним чином опанувати і оцінити. Але вчасно схаменулася: на кожному ювілеї має говорити насамперед сам ювіляр.

То ж пропоную читачеві послухати Івана Франка. Уривки його думок перенесуть Вас у добу життя і творчості Івана Франка, заставлять перейнятися тогочасними проблемами, зробити зарубки у своїй пам'яті, заставлять замислитися над тим, яким чином можна застосувати їх в умовах сучасного українського суспільства.

Підбір матеріалу був зроблений мною так, щоб читач побачив багатогранність таланту Івана Франка, багатоплановість його творчих, громадянських інтересів, його енциклопедизм.

Прочитавши відібрані уривки з його творів, Ви, я переконана, зробите висновок про те, що перед Вами не лише письменник, поет. Не лише історик, політик, політолог, філософ, соціолог, економіст.

Перед Вами, поряд з Тарасом Шевченком, стане геній, духовний фундамент українського народу, що впевнено йде вгору. Ви наблизитесь до Івана Франка і, я вірю в це, самі візьмете в руки збірку його творів.

“Народ, який не шанує своїх великих людей, не варт зватися освіченим народом”, — писав Іван Франко. Так хочеться стверджувати, що це — не про нас.

МОЗАЙКА ФРАНКІЗМУ*

***

Я русин і походжу, правдоподібно, від зукраїнізованих німецьких колоністів, що мій батько був звичайний селянин, ... не вмів ані читати, ані писати, та, незважаючи на те, був світлою людиною і віддав мене, слабовиту і до селянської праці нездатну дитину, до школи. Вихід з-під селянської стріхи на ширшу, публічну арену — це у нас досі надзвичайно рідка річ.

***

Але русин не даром — тверда натура; треба твердої довбні, щоб йому іскри заблисли в очах.

***

Як син селянина-русина, вигодований чорним селянським хлібом, працюю твердих селянських рук, почуваю обов'язок панщиною всього життя відробити ті шеляги, які видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатися на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали. Мій руський патріотизм — то не сентимент, не національна гордість, тяжке ярмо, покладене долею на мої плечі. Я можу здригатися, можу тихо проклинати долю, але скинути його не можу, бо став би підлим перед власним сумлінням.

***

Я бачив відмалку, що нашому селянинові ніщо не приходить без важкої праці; пізніше я пізнав, що й нам усім яко нації ніщо не прийде задармо... Тільки те, що здобудемо своєю працею, то буде справді наше надбання..

***

Причина зла — політична безсилість народу... Народ єсть тая родима скала, на око холодна і пасивна. Але во внутрі її дрімать іскри великого огню. Треба доброї сталі, треба смілої і совісної праці, щоби з того каменя викресати іскру. Такою сталлю повинна бути інтелігенція.

***

Щоб знищити всякі сліди Русі на Угорщині, наказав уряд переіменувати назви не лише місцевостей, а й осіб, і то як імена, так і прізвиська на лад мадярський..., по руськи тепер не смій називатися, коли хочеш наразитися на тисячі різних прикростей.

***

Ми бажаємо мадярській нації якнайкращого розвою, та проте думаємо, що по трупах немадярських народностей вона не піде наперед, що дорога насильств, крив-

---

* Філософська система Івана Франка була названа Іваном Денисюком, професором Львівського національного університету імені Івана Франка “франкізмом”. Див. Денисюк І. Франкознавство: здобутки, втрати, перспективи // Іван Франко — письменник, мислитель, громадянин. — Львів., 1998. — С. 16. Як вважає В.І. Мазепа, з усіх українських мислителів — після Г. Сковороди — Франко найбільше заслуговує на звання засновника своєї “іменної” філософії. Вона потрібна передусім як практична філософія, філософія дії. Бо “духовне сирітство” культури в умовах незалежної України — це абсолютний нонсенс, якого маємо позбутися якнайшвидше. Див. Мазепа В.І. Культуроцентризм світогляду Івана Франка. — К., 2004. — С. 228.

дження, економічного і духовного руйнування провадить тільки до згуби, а не до поступу, дегенерує і підкошує не тільки слабшого, але й сильнішого.

***

Московська “плеть” була так само дошкулька, як польська нагайка, та тільки гнала українську націю не на шлях поступу та цивілізації, а в безодню темноти і застою. От тим-то не диво, що свідомість національна і політична серед мас українського народу падає, що обсяг його інтересів звужується до границі власної хати, власної громади, що розуміння державного устрою стається так само міфологічне, як релігія, як примітивне розуміння природи.

***

За 50 років життя під “європейською” Австрією руський народ, беручи загально, не зробив ані кроку наперед в цивілізації, вийшов поза глухе відчуження своєї кривди, поза глуху ненависть до своїх гнобителів-панів... та економів. Русини застелювали своїми трупами всі побоевища австрійські в наполеонських війнах...

***

Досить прочитати описи подорожів по Галичині тодішніх німецьких учених та публіцистів..., щоб переконатися, з якою погордою відносилися вони до людності, її способу життя і традицій. То ж не диво, що ці цивілізатори, касуючи наші монастирі, продавали жидам на завивання масла старі книги та рукописи, перетоплювали старі пам'ятки золотництва, марнували все те, чого вартості не вміли оцінити.

***

.. мужик одержав дев'яту воду на киселі правної охорони..

***

В розвою людства керму держать два могутні кондуктори..., голод і любов. Голод — се значить матеріальні і духовні потреби чоловіка, а любов — се те чуття, що здружує чоловіка з іншими людьми. Людського розуму в числі тих кондукторів нема і, певно, ще довго не буде.

***

Чим ближче до наших часів, тим доля люду робучого (сільського і міського) ставалась правно легшою (хоть і не значно, і не всюди), зате ж економічно чимраз тяжчою, тим тяжчою, чим живіше і серед убогих людових мас розтлівається почуття своєї людськості і бажання волі.

***

У житті народів нема посвячення. Народ, котрий посвячає себе другому, є дурнем і не знає, що робить. Найперша задача кожного народу є — стояти за своїми власними інтересами і дбати про своє власне утримання.

***

“...царі, князі й попи уступають з першого плану, перестають бути двигачами історії, — на їх місце стає сам люда, його економічні відносини, його праця й розвиток”.

***

Історія не знає скоків, не дає нікому дарунків. Кождий крок у ній, то результат важкої праці, жертв і змагань.

***

Ні, любити цю історію дуже тяжко, бо майже на кожному кроці треба б хіба плакати над нею.

***

Всевладність комуністичної держави, проголошена в “Маніфесті Комуністичної партії”, “означала би тріумф нової буржуазії над суспільністю, над усім її матеріальним і духовним життям”.

***

Життя в Енгельсовій народній державі було би правильне, рівне, як добре заведений годинник, та всеможна сила держави налягла би страшним тягарем на життя кожного поодинокого чоловіка. Власна воля і власна думка кожного чоловіка мусила би шезнути, занідити, бо ану ж держава признає її шкідливою, непотрібною. Виховання, маючи на меті виховувати не свободних людей, але лише позиточних членів держави, зробилось би мертвою духовою муштрою, казенною. Люди виростали б і жили б в такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер в найабсолютніших поліційних державах нема й мови. Народна держава стала би величезною народною тюрмою”.

***

Здається не треба надто глибоко влізати в історію, щоб зрозуміти, що над збудуванням і утвердженням теперішньої Росії працювали всі племена, що входять в її склад, працювали й німці, й українці, і всякі іногородці. Нехтувати ними тепер, коли діло стануло на тім, аби з тої Росії зробити для всіх вигідну і простору хату, се значить не розуміти азбуки державно-політичного життя”.

***

Релігією називається не тільки віра в якісь надземні, вищі істоти, обдаровані вищою силою, ніж люди; не тільки віра в те, що і в людях є часть тої найвищої істоти (душа) і що люди повинні своїм життям і своїми вчинками наближуватися до тої істоти. До релігії належить також чуття, любов до тої вищої істоти і до інших людей, любов до добра і справедливості, а вкінці також добра воля, постанова жити й самому так, щоб наближувати себе і інших до тої вищої істоти... Віра без любові і без сильної волі, що показується в ділах, не чинить ще релігійного чоловіка. Так само самі вчинки без віри в вищу справедливість, без любові до тої справедливості і до інших людей чинять чоловіка фарисеєм, але ще не правдиво релігійним чоловіком.

***

Ми, радикали, ... хочемо у всіх справах, отже і в справах релігії, поступати розумно, як личить розумним і просвіченим людям. Ми видали війну на смерть темноті і туманенню. Але ми твердо переконані, що розум і просвіта не суперечні релігії і правдивій релігійності, але противно, мусять бути їх головною основою. Темний, дурний і тупий чоловік не може бути правдиво релігійним.

***

.. Митрополит Андрій Шептицький... замість запліснїлої псевдоцерковщини, якою промовляли його попередники, тобто дивоглядної мішанини церковнослов'янської лексики з новочасною морфологією, він пише свої листи чистою галицько-руською народною мовою... Митрополит Андрій ще в одному пункті явився новатором. Він не промовляє так, як його попередники, з висока, авторитетно, напущеним... тоном... і не “возвіщає”, а говорить попросту, як рівний до рівних, як чоловік до людей, радить, упоминає, іноді й полає ...

***

Священик не може бути політиком в церкві, не сміє політики мішати до проповіді, ані до жодних відносин його як душпастиря з вірними. Може, часом повинен брати

участь у життю горожанським, але не сміє надуживати проповідальниці ані сповідальниці до цілі політичної.

***

Абсолютна рівність — се такий абсурд, який й... збивати нема потреби; адже ж уже сама природа творить нас абсолютно нерівними, бо ж нема двох людей абсолютно однакових. Але ж нерівність буває двояка: природна і суспільна. І коли природної нерівності ми не в силі вирівняти, ба навіть вона в значній мірі являється добром для людей, то з суспільними нерівностями діло стоїть інакше; тут розвій, з одного боку, витворює і побільшує, а з другого — вирівнює та влагоджує їх.

***

Нерівність людей між собою — се неминучий витвір боротьби; вона не є нещастям для людей, але власне основою дальшого розвою і дальшого поступу. Навпаки, рівність, коли б чудом далось її зробити між людьми, була би для них найбільшим нещастям, бо довела би їх до цілковитої байдужості та закостенілості.

***

Можна сказати сміло, що прадавній дикун, блукаючи по лісах та ночуючи в печерах, був сто разів щасливіший і почував себе ліпше від... нещасного бідолахи, що серед величезного міста опиниться без грошей, без зарібку, без пристановища, без ніякого способу до життя.

***

На грецькій освіті... вирости й римляни, народ у освіті недалекий, але зате незрівняний у творенні та фундуванні того, чого бракувало дотепер освіченим народам, а власне державного життя, основаного не на самоволі володаря, жерців чи вояків, а на законі, ухваленому загалом горожан, на докладнім обмежуванні права кожного горожанина і на можності для нього боротьби за заховання і розширювання того права.

***

.. римський правний порядок, збудований на насильстві, не міг устоятись, як та гарна хата, побудована на льоду.

***

Ціла історія нашої цивілізації, матеріальної і духової, се не що інше, як поступенне, систематичне і ненастанне відсування, віддалювання границь неможливого. Те, що було неможливе нашим предкам, від чого їх руки і думки відскакували як від скляної гори, се для нас показується зовсім можливим і навіть згодом легким до виконання.

***

Ми не могли дати міліонам у руки хліба не могли тисяч і соток тисяч охоронити від нужди, від еміграції, від визиску, від змарнування сил. У нас був тільки один знаряд — живе рідне слово. І можемо сказати собі, що ми не змарнували його, не закопали в землю, але чесно і совісно вжили на велике діло.

***

Багато ще буде хитань, багато припливів і відпливів енергії, багато марних поривань і гіркої знеохоти. Але не забуваймо, що се все — школа життя, що без такої школи ніхто в світі не набирає сили ані досвіду. Обставини, серед яких нам приходиться рости і вчитися, виємково тяжкі й некорисні, але на те й лихо, щоб з ним боротися.

***

... простий розум каже, що із злом треба боротися, бо інакше воно буде рости і подужає нас.

***

Реальною політикою ми називаємо таку політику, котра, спираючись на докладних студіях минувшості і теперішності, може дати нам якнайясніші і найдальші вказівки взглядом нашого будучого поступування. Без далекоідучих і ясных провідних ідей нема нині ані писателя, ані тим менше доброго політика, — а таких провідних ідей у першій-ліпшій хвилі на дорозі не знайдеш, — вони мусять бути витворені життям, викормлені сердечною кров'ю народу, його найдорожчою і найсвятішою скарбницею.

***

“Політика, друже мій, як та кухня. Заирнеш до середини, як що робиться, то й апетити тобі відбере. А про всі ті сварки та лайки — мій Боже! Нехай собі люди будуть малі, дуже малі, але діло роблять велике.”**

***

Вона (російська бюрократія — З.Р.) згноїла кілька генерацій найкращої російської інтелігенції в тюремних льохах та сибірських снігах, довела до нечуваного зубожіння, темноти та занепаду десятки мільйонів російського люду. Нічого внутрі Росії вона не лишила нетиканим, на все мусила покласти свою медвежу лапу, всюди мусила напакостити, в своїм сліпим нерозумі ламаючи те, що природне, живе, чесне, а підпіраючи здирство, шахрайство та деморалізацію у всякій формі.

***

...висунутий долею на саму окраїну Європи, своїми грудьми заступав її як міг перед навалами азійських варварів і в тій довговіковій боротьбі втратив усе, окрім почуття своєї гідності, окрім національної вдачі, як і свого кровного зв'язку з європейським цивілізованим світом.

***

Процес Ольги Грабар був першим міцним подувом, що прочистив трохи повітря; галицьке москвофільство було змушене виступити перед світом без маски і показалося в цілій своїй обридливій наготі. Його проводирі заманіфестували себе на процесі людьми без характеру, без цивільної відваги, без етичних принципів, і хоча, юридично беручи, процес випав на їх користь, але політично і морально вони вийшли з нього розбиті. Погань того процесу змусила навіть Барвінського ...п'ятнувати москвофільство як патологічний об'яв у наших житті.

***

В тодішнім москвофільстві доживали свого віку ідеї абсолютизму і бюрократичного чинопочитання.

***

Про жодне гноблення, про жоден визиск, про жодну апостазію чи то релігійну чи національну, чи яку іншу в наших ідеалах нема ані мови. Жодна релігія, жодне переконання, жодна раса і жодна народність і не були й не можуть бути предметом нашої ненависті. Таким предметом були й лишається на все тільки всякий утиск, усякий визиск і всяка облуда...

** В лапках тут і наадалі подаються висловлювання персонажів творів Івана Франка.

***

Наш голосний, фразеологічний та в більшій частині неширий, бо ділами не попертий патріотизм мусить уступити місце поважному, мовчазному, але глибоко відчутому народолюбству, що виявляє себе не словами, а працею. Наша масова інерція, що приймає безкритично слова тих, які сим чи іншим випадком були поставлені „на чоло народу”, стали послами, професорами, головами товариств і т.п., мусить уступити місце живій критичній праці думок і готовності все і всюди подати й свій голос у загальній справі, виконувати діяльно, на власний ризик, але з повною відповідністю своє горожанське право. Наша аж до границь безхарактерності посунена толеранція хиб та слабостей наших ближніх, навіть тоді, коли вони зі сфери приватних відносин переходять у сферу товариської та громадської діяльності, мусить уступити місце живішому моральному почуттю і енергічнішій реакції проти усякої моральної гнилизни...

***

... пошана до чоловіка, до його кровних інтересів, до його природних, невідчужуваних прав, таких як свобода слова й організації, як нетиканість домашнього огнища без суду, як свобода заробітку та переселення. Се елементарні основи для всякого хоч трохи успішного життя громадського і державного.

***

Відпочинок по праці конечний, і кожний чоловік бажає мати собі для відпочинку свій власний кутик, де би міг бути собі зовсім свobodним і не стісненим навіть своїми найближчими приятелями...

***

...чоловік — громадський звір, він живе на світі не сам. А в родині, в громаді; для родини, для громади він мусить віддавати частину своєї свободи і свого особистого права. Треба лише, щоб він віддавав якнайменшу частину. Отже, чим менше тих людей, для яких він мусить стіснювати себе, тим ліпше. Чим більше начальства над чоловіком, тим менше він свobodний, хоч би жив і в найрадикальнішій республіці; чим менше начальства, тим більше свободи.

***

Економічне питання таке важне, таке основне, що й при справі політичної самостійності всякого народу не то що оминати його не можна, але треба класти його як вихідну точку.

***

Соціальна динаміка нашого часу показує, що збагачення одиниць стоїть звичайно в простій пропорції до зубожіння народної маси, а число збагачених одиниць стоїть у простій пропорції до числа зубожілих. Чим більше багачів в центрі, тим більше бідноти довкола; чим більше нагромадження багатства в одних руках, тим більші простори займає зубожіння мас.

***

Перед українською інтелігенцією відкриється тепер... величезна дійова задача — витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може остоятися.

***

Ах, як багато праці потрібно! Тут потрібні і правники, і лікарі, і вчителі, і газетярі, і писателі, і дикламатори, і актори, і купці, і промисловці. Все тут потрібне, що належить до культурного життя і витворюється ним. І не треба чекати, аж хтось дасть почин. Кожний нехай починає сам від себе, в своїм крузі, в межах своєї здібності та компетенції.

***

... всяке діло, особливо ж планова перебудова суспільності, потребує майстра і не dokonується сліпим інстинктом.

***

Ми мусимо навчитися чути себе українцями - не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів.

***

... сфера думок і естетичних уподобань є республіка без жандармів і без диктатора. Я також не жандарм і не диктатор і накидати нікому думок і уподобань не хочу, але проте вважаю себе в праві і в обов'язку висловлювати свої власні думки і уподобання і боронити їх з таким запалом і з таким розумінням, на яке мене стане.

***

Обов'язок усякої національної літератури і кожного писателя та критика, свідомого своєї мети, — реагувати проти шкідливої моди, поборювати її властивими йому літературними способами...Кожний чільний сучасний письменсь.. являється неначе дерево, що своїм корінням впирається якомога глибше і міцніше в свій рідний національний ґрунт, намагається ввісати в себе і переварити в собі якнайбільше його живих соків, а своїм пнем і короною поринає в інтернаціональній атмосфері ідейних інтересів, наукових, суспільних, естетичних і моральних змагань. Тільки той письменсь може нині мати якесь значення, хто має і вміє цілій освіченій людськості сказати якесь своє слово в тих великих питаннях, що ворущать її душею, та разом сказати те слово в такій формі, яка б найбільше відповідала його національній вдачі.

***

...літературних мазайлів мусимо енергично гнати геть.

***

Не знаю в літературі всесвітній поета, котрий би так витривало, так гаряче і з цілою свідомістю промовляв в обороні жінок, в обороні їх права на повне, чисто людське життя, котрий би таким могучим словом бичував усе те, що в'яже, деморалізує і тисне жінчину. Не знаю в літературі всесвітній поета, котрий би представив так високий а так щиро людський ідеал жінки-матері, як се вчинив Шевченко в своїх поемах “Відьма”, “Неофіти” і “Марія”.

***

...українські пісні народні і твори Шевченка — се два найцінніші витвори генія українського народу, найкращі свідоцтва про спосібність того народу до освіти і розвою, найкращі задатки його майбутнього поступу духового і культурного.

***

Десять літ він томився під вагою російської солдатської муштри, а для долі Росії зробив більше, ніж десять переможних армій.

***

... мимоволі думасш, що ся хвора, слабосильна дівчина — трохи чи не одинокий

мужчина на всю новочасну соборну Україну... Україна, на наш погляд, нині не має поета, щоб міг силою і різносторонністю зрівнятися з Лесею Українкою.

***

Ті трагедії і драми, які малює Стефаник, мають небагато спільного з економічною нуждою; се трагедії душі, конфлікти та драми, що можуть *mutatis mutandis* повторюватися в душі кожного чоловіка, і, власне, в тім лежить їх велика сугестійна сила, їх потрясаючий вплив на душу читача.

***

Привиклі до часописей і телеграм, ми сьогодні майже відвикли від читання поважних книжок, а тим паче від читання таких, які в старовину називали душеполезними. Здеморалізовані модерною літературою і поезією, що переважно б'є на нерви і дратує полові почуття, ми відвикли від тої концентрації духа, якої вимагає читання поважних і глибоких, продуманих і перетравлених високими душами творів чи то наукових, чи белетристичних.

***

... в числі мучеників, каторжників, кайданників, засуджених без суду, адміністраційним порядком, гонених без цілі, без глузду ми бачимо цілий один народ, один із найбільших у слов'янщині, народ, що колись добровільно прилучився до Росії, що своїм приступленням до неї розломав ту китайську стіну, якою вона перед тим була відгороджена від решти світа, втягнув її в концерт європейських держав та в живе суперництво європейської політики, народ, що працею своїх найчільніших синів допоміг дуже багато, найбільше з усіх сторонніх до її європеїзації..

***

... справа українського слова, українського розвою чужа для великоруської суспільності; що та суспільність також засліплена своїм державним становищем, у справах державних думає (з виїмком немногих, високих умом і серцем одиниць) так само, як її бюрократія...

***

... наша мова найбагатша на означення вражень зору, менше багата, але все-таки досить багата на означення вражень слуху і дотику, а найбідніша на означення вражень смаку і запаху. Ся мова дає нам тисячі способів і на означення далечини, світла в його нюансах, цілої шкали кольорів, цілої шкали тонів, шумів і шелестів, цілої безлічі тіл, але вона досить убога на означення різних смаків, а ще бідніша на означення запахів.

***

Українська мова, мова оточуючої маси людної... сама тислася до панських покоїв та салонів. Звідти, однак, витіснили її московські няньки та французькі гувернантки, хіба виїмково послуговувалися нею пани в веселих хвилях, при чарці..

***

Указ 1876 р. соромна пляма на Росії..., який відгородив неперелазним муром від джерела культури, яким є рідна мова.

***

... читайте найчільніших представників російської думки миколаївського часу — Пушкіна та Лермонтова, читайте те, що вони говорять про Кавказ — ані сліду думки, що й кавказькі гірняки мають якесь право до самостійного життя в своїх горах і що війна проти них — се властиво наїзд і душевне затоплювання в кровавих потоках свобідних етнічних одиниць, а не ніяка цивілізація.

***

Шукаймо ж правди без огляду на те, чи вона моментально приємна нам, чи ні.

***

Треба раз вже положити сему кінець, щоби не шили нам сукмани ті, котрі не брали з нас міри. Конституція не зла річ, та лихо в тім, що не припасували її до нас.

***

“... кожний закон — се брама, і від волі і зручності досвідного адміністратора залежить, чи і для кого сю браму відчинити, а кому й коли її замкнути”.

***

“... закон — се теорія, що в книжці, на папері виглядає дуже гарно, а практика, жива дійсність має свої спеціальні закони, далеко не такі гладкі та закруглені, а зате повні розгалужень, закаріок та різнорідності”..

***

Не один пізнав, за якою то „ волею народу” многі галицькі пани засідають ... при буфетах в парламенті. При буфетах, бо ті послы майже не беруть участі в нарадах ...

***

Надзвичайно тупий в науках, він переходив у гімназії з класи до класи то просьбами, то протекціями, а одиноке, чого він добре навчився під час університетських студій, це була гра в більярд. Зате, коли прийшло до державних екзаменів, він був змушений перший раз у житті напружити свій мозок. З тяжкою бідою він зробив судейський екзамен, але заплатив за нього дорого...

***

“... по вашій першій розправі я сказав до прокуратора:”Ну, з таким захитником приємно проводити розправу, ніколи не дасть заснути”.

***

“Наші люди дуже до нього горнутья, кажуть, що він дуже великий адукат і має доступ до самого цісаря”...

***

“... а справедливому судові хіба стид піддатися?”

***

... швидше, чи пізніше, він нагадає собі життя своїх предків і забажає йти їх слідом. Щаслив, кому судилось жити в ті дні весняні, дні відродження народного!

***

І коли люди... з тамтого берега з докором або з приманою гукають нам “Брат! Брат!” — не забуваймо звідси відповісти їм нашою приповідкою: “Брат братом, а бринза за гроші”.

***

Лиха доля змусила нас виростати і вчитися в краю, ... де панує так зване Brotstudium, навчання для хліба, для кар’єри, навчання, тісне та далеке від тої широкої гуманності, що лежить в основі західноєвропейського, а подекуди навіть російського вищого шкільництва.

***

Здобуйте знання, теоретичне й практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серйозних, свідомих і статечних мужів, повних любові до свого народу і здібних виявляти ту любов не потоками шумних фраз, а невтомною, тихою працею. Таких

мужів потребує кожна нація і кожна історична доба, а вдвоє сильніше буде їх потребувати велика історична доба, коли всій нашій Україні перший раз у її історичнім житті всміхнеться хоч трохи повна горожанська і політична свобода.

***

... молодіж, іменно поки молода, повинна дбати про те, щоб обгорнути оком і духом якнайбільше світу, якнайширший кругозір, придбати якнайбільше теоретичного знання, принципів і ідеалів, бо пізніше, під ваготою практичного життя, ніколи буде, а часто прийдеться черпати з того скарбу поглядів і ідеалів, придбаних в молодім віці.

***

Молодіж, поки молода, повинна набиратися всякого знання теоретичного, повинна, як ті пчолы, літати по всіх нивах людської освіти і культури, збираючи все, що піднімає і окрилює людський ум і ублагороднює серце, тямлячи тільки одно, що практичне життя жде її серед рідного народу і що все, чим багата і сильна людськість, буде в данім часі придатне і пожиточне і для нашого народу. Нині не ті часи, щоб ми з своїм народом могли відгородитись від Європи китайським муром.

***

Необхідно собі здобути довіру того, кого хочу вести, кого хочу вчити. Показати, чого людина досягне, що скористає, коли мене послухає, коли піде за моїм приводом. Вчи, але не муч.. Це має бути девіз кожного, хто має інших вчити... Вчи та поясни. Коли замало, покажи і докажи. Старших, — однаково, чи ваших хлібодавців, чи людей, зовсім чужих і до вас непричетних, — шануйте і з ласкою та любов'ю ставтеся до малих та тих, кого звичайно інші зневажають.

***

І вбогі жили б ми, понурі, як хмари,
Якби не поезії дивнії чари...
Незримії сльози, що плаче душа,
Вона поцілуєм своїм осуша.

***

Силу дай рукам, щоб пута ламати,
Ясність думкам — в серце кривді влучать,
Дай працювать, працювать, працювати.
В праці сконать!

***

Ні, хто не любить всіх братів,
Як сонце боже, всіх нарівно,
Той щиро полюбить не вмів
Тебе, кохана Вкраїно.

***

Єсть Бог, я чую се, я знаю.
Його у власнім серці маю.

***

Не мовчи, коли, гордо пишаючись,
Велегласно брехня гомонить.

***

Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїзних?

***

Шукай краси, добра шукай!
Вони є все, вони є всюди.
Не йди в чужий за ними край,
Найперш знайди їх в своїй груді.

***

Чом рідний стяг не тягне їх до свого.
Чом працювать на власній ниві — стид,
Але не стид у наймах у чужого.

***

Одного лиш тобі благаю з неба,
Щоб з горя й голоду не бігли геть від тебе
Твоїй найкращій сини.

***

Радше впадь, а сил не трать,
Гордо стій і не корися,
Хоч пропадь, але не зрадь!

***

Пристань для орлів змінили
На сумну тюрму для душ.

***

Поки живий,
Я хочу справді жити.

***

І чом відступників у нас так багато?

***

Я хлопський син,
Пролог — не епілог.

***

Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала.
Я ж гавкаю раз в раз,
Аби вона не спала...
Я ж не люблю її
З надмірної любові.

***

Багатство злом не є,
Коли на добре вжите.

***

Що проживеш весь вік убого!
Значить, не вкрав ніщо ні в кого,
А чесно працював на хліб.

***

Скупий не пан своїх засіків повних,
А сторож, і приставник, і невольник.

***

Краще малее надбане
З ласкою Бога набути,
Як незліченне багатство
Серед проклять загорнути.

***

Старому трута — жінка молода.

***

А ти мене, дубе, отінив, як хмара.

***

Хто з всіма добрий хоче бути,
Той швидко втратить добрий путь.

***

Добрий все бачить добре.
Підлий лиш підле у других.

***

Кривда людська все паде
На кривдника самого.

***

Коли два чинять те саме,
Виходить не те саме.

***

З тобою жить не довелось,
Без тебе жить несила.

***

Та, що в руці від раю ключ держала,
Вона його закинула в bagno.

***

Найстрашніша клятьба —
Полюбити раба.

***

Ми маєм права на папері,
А обов'язки — на плечах.

***

Не ридать, а добувати,
Хоч синам, як не собі,
Кращу долю в боротьбі.

***

Се Котляревський, батько наш Іван, -
Той сам, що перший українське слово
народне, чисте, ясне, як сльоза,
У люди вивів, світу показав.

***

А слово наше — запахуца квітка...

***

... й залунає наше слово,
Прекрасне й свіже на весь світ, наново!

***

Якби ти знав,
Як много важить слово,
Одне сердечне, теплеє слівце!..
Якби ти знав, які глибокі чинить рани
Одно сердите, згірднее слівце.

***

Слово — полова,
Але огонь в одежі слова —
Безсмертна, чудотворна фея,
Правдива іскра Прометея.

***

Клеветницю пізви до суду,
Сама зневаги їй не мсти.

***

Чужому вчитись — своє шанувати.

***

Лиш високий дух не кине
Розпочатого ніколи.

***

Не пора, не пора, не пора
Москалеві, ляхові служити!
Довершилась Україні кривда стара,
Нам пора для України жити.

***

Довго нас недоля жерла,
Досі нас наруга жре,
Та ми крикнім: “Ще не вмерла”,
Ще не вмерла і не вмере!

***

Та прийде час — і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі.

РЕЗЮМЕ

В публикации содержатся высказывания выдающегося украинского мыслителя, писателя, поэта Ивана Франко по многим вопросам общественно-политической жизни, взятые из его научных, публицистических, художественных произведений. В частности о путях становления национального самосознания, о роли интеллигенции, о языке, политике, религии, законе, о правах народа и отдельного человека.

SUMMARY

The publication contains thoughts of the outstanding Ukrainian thinker, writer and poet Ivan Franko on many aspects of social and political life, drawn from his scientific, publicistic and fictional works. Ways of national identification establishment, role of intelligentsia, language, politics, religion, law, people's rights and individual's rights are discussed among other issues.

Подано 10.10.06